

CRÒNICA

LES LòGIQUES DE DESCARTES

Jordi RAMÍREZ

Els dies 13 i 14 de juny de 2003 va tenir lloc a la Sorbona de Paris el col·loqui que cada any duu a terme el centre d'estudis cartesianes de l'esmentada universitat. El tema d'aquest any fou «les lògiques de Descartes» i hi col·laboraren a l'organització d'aquest acte el *Centre d'études en Rhetorique, Philosophie et histoire des idées de Lyon* i el *Centre di Studi su Descartes e il seicento de la Università di Lecce*.

La primera sessió fou presidida per Michel Fichant, l'actual president del Cercle d'Estudis Cartesianes. Va obrir les jornades Frédéric de Buzon, de la universitat de Paris-Créteil. El títol de la seva intervenció era *Dialectique et mathématiques. Sur le rapport Descartes-La Ramée*. El contingut d'aquesta intervenció polemitzava obertament amb l'obra d'A. Robinet, el qual ha insistit darrerament en la influència de Ramus sobre Descartes. Sense voler qüestionar el paper decisiu i encara poc conegut que Ramus i el ramisme juguen en l'aparició de la filosofia moderna, Buzon negarà aquesta influència, tal i com fou presentada per Robinet. Les *Regulae* no poden ser reduïdes a una simple aplicació de les idees generals de Ramus. L'element comú entre les dues obres és la presència de la noció de llum natural, a partir de la qual es fa possible un bon nombre de coincidències terminològiques, però la divergència és fa palesa quan considerem les diverses concepcions que ambdós tenien de les matemàtiques. L'examen de l'obra de Ramus fa clars els tres punts següents, cadascun dels qual justifica la distinció esmentada:

1. La Mathesis de Ramus no està lligada a cap tasca demostrativa, sinó a una de merament expositiva.
2. La noció de Mathesis és molt més restringida: la música i l'astronomia, per exemple, n'estan excloses. Des d'aquesta noció de Mathesis, l'extensió de les certes, que constitueix la raó de ser del mètode cartesià, es fa impossible.
3. No es pot de cap manera trobar en Ramus cap prefiguració de les nocions d'intuïció o de demostració.

Des d'aquestes consideracions, la tesi de Robinet només pot ser conceptualitzada com una exageració que sobredetermina la influència de Ramus i infravalora l'originalitat de la lògica cartesiana.

La segona intervenció fou la d'Edouard Mehl de la Universitat d'Estrasburg; el seu títol: *Logique et système: Descartes et le renouveau de la pensée allemande dans les années 1600*. La intervenció situa Descartes en el context de la nova cultura emergent a les primeres dècades del segle XVII. Per a Mehl, algunes de les aportacions més originals del cartesianisme han d'entendre's en relació amb alguns dels plantejaments que resultaven més característics d'aquell moment. En destaca dues influències en cert sentit negatives, però també fructíferes. La primera és la de Beckman: Descartes el seguirà tot cercant una ciència general, però maldrà per superar l'equívoc de Beckman, que no distingeix mai prou entre física i lògica. Aquesta indistinció és fàcil de relacionar amb la popularitat de l'epicureisme i el nexa que aquest estableix entre

física i lògica. La solució cartesiana consistirà en la substitució de la canònica per la teoria del coneixement. La segona influència negativa, però fructífera, és la del lul·lisme, llavors molt estès en els àmbits intel·lectuals germànics. Descartes sempre criticarà la manca de concreció dels seus principis, característica d'aquest moviment, però en recollirà la idea fonamental d'una concepció orgànica de la filosofia. En definitiva, Mehl vol fer clar que l'obra de Descartes és una síntesi i alhora una superació original d'un debat general sobre el mètode definidor d'aquest moment històric. Així, un passatge com la sisena de les *Regulae* s'ha d'entendre com un passatge polèmic que apunta en tres direccions: en primer lloc, contra Beckman i la prioritització que aquest fa de la noció de matèria; en segon lloc, contra la filosofia aristotèlica per la derogació que es fa de la preeminència de l'ordre categorial; i, finalment, contra la tradició lul·listicoalemanya de predomini de les nocions simples. Tot això conduirà a una elaboració sense precedents distingida per un tret original: la renúncia a fer una sistema. La filosofia cartesiana és una filosofia de l'ordre, però no del sistema.

La darrera part de la primera sessió tingué dues intervencions: una, fora del programa escrit, fou la del professor català Jordi Ramírez de la Universitat Ramon Llull, qui parlà de la relació entre Descartes i Llull en connexió amb el problema de la relació entre retòrica i filosofia. Finalment intervingué el professor A. Guisalberti de la Universitat de Milà amb una ponència titulada *Momenti della logica dalla Via moderna alla logique de Port-Royal*. Guisalberti cerca, sobretot, d'establir el contrast entre la via moderna definida per Ockham i la lògica de Port Royal. Totes dues suposen un trencament amb la tradició engendrada per la filosofia aristotèlica, però el segon és molt més radical, perquè la lògica de Port Royal abandona l'esfera del formal per constituir-se en un tractat entorn de com pensar bé. El problema plantejat per aquesta lògica és que no pot compensar aquest informalisme amb la definició d'algun element de control, ja que la fonamentació en les idees innates la condueix a un subjectivisme extrem. Entre les dues aparicions cal considerar la proposta de Bacon, el qual, amb la seva remissió al control intersubjectiu de l'experiència sensible, sembla mantenir una posició menys extrema. En tot cas, allò que Guisalberti vol destacar és el caràcter de trencament extrem que el cartesianisme suposa en la història de la lògica.

La sessió del matí del dissabte 14 fou presidida pel professor Dr. Kambouchner, autor de *L'Homme des passions*, la interpretació més ambiciosa i exhaustiva de les passions de l'ànima. El primer ponent fou Martin Pickave de la Universitat de Colònia i la seva intervenció es titulà *La notion d'a priori chez Descartes et les philosophes médiévaux*. Pickave va mostrar com la noció d'*a priori* apareix manllevada de la tradició medieval, tot recordant el vincle que les respostes a les objeccions de Mersenne estableixen entre anàlisi i argument *a priori*. Afirma que aquesta vinculació aparentment nova, no ho és gaire perquè el refús de l'argument *a priori* ja es basava en la impossibilitat de conèixer l'essència de Déu, amb la qual cosa quedava establert de manera subreptícia aquest vincle. L'element nou no era tant la noció d'*a priori* com valer-se d'ella per provar l'existència de Déu. Un examen de l'obra de Suárez confirma l'originalitat de la definició cartesiana, ja que Suárez en aquest punt no es diferencia gaire del punt de vista més generalitzat a l'edat mitjana. El precedent més relacionable amb Descartes de la tradició medieval és Henri de Gant amb la seva prova *a priori* de Déu. Una noció d'*a priori* que, per exemple, no pot ser trobada a l'obra d'Anselm.

La segona intervenció fou desenvolupada pel professor André Charrak de la Sorbona i tractà sobre *La critique du syllogisme chez Bacon et Descartes*. Charrak desenvolupà una comparació sistemàtica de com aquests dos autors realitzaren la seva crítica de la noció de sil·logisme. Ambdós participen del propòsit de construir un nou mètode i estan d'acord en la necessitat de suprimir el fonament de la lògica aristotèlica. El motiu bàsic de la seva crítica coincideix: tant l'un com l'altre refusen que la sil·logística serveixi per a definir i establir termes mitjans. Però la valoració final serà ben diferent. Per a Bacon, el sil·logisme és, malgrat tot, una manera efectiva de raonar,

i, encara més, és la manera amb què hom generalment raona. La inducció, l'alternativa baconiana, és una tècnica purament científica que pot ser inferior al sil·logisme, no certament com a instrument de recerca de la veritat, però sí com a eina de persuasió. Fóra impossible mantenir aquesta afirmació en el cas de Descartes. Per a ell, la manera veritable de pensar és la inferència deductiva i a la tècnica del sil·logisme no li és reconeguda cap mena de validesa lògica o psicològica. No hi ha cap dimensió positiva de la retòrica, la qual no és considerada més que com un camí d'extraviament de l'ingenium.

La darrera intervenció del matí fou desenvolupada pel professor romà Ettore Lojacono. El títol d'aquesta intervenció era *Le point extreme de la transgression cartésienne: la logique introuvable*. La intervenció de Lojacono resultà molt interessant en el conjunt del debat i probablement necessària. A diferència dels seus predecessors en l'ús de la paraula, Lojacono no va intentar inserir Descartes en la història de la lògica, sinó que considerà que l'originalitat de Descartes es troba en la seva renúncia a fer una lògica, cosa que constituïria allò que ell anomenà la transgressió cartesiana. La setena de les *Regulae*, amb el seu refús de les categories, significa precisament el tancament de l'espai teòric de la lògica. El caràcter fonamental que aquesta havia tingut: ser el lloc on s'expressaven els primers principis, el perd a la filosofia cartesiana, on el primer principi, el cogito, no té res a veure amb la lògica, la qual mai no és considerada com res més que verbalisme. Per a defensar la seva tesi, Lojacono nega el tòpic que considera la *logique du Port-Royal* com una lògica cartesiana. L'obra d'Arnauld i Nicole té certament influència cartesiana, però inclou també concepcions molt llunyanes i una admissió del sil·logisme que no pot fonamentar-se en cap passatge de l'obra cartesiana. L'esperit tradicional de la lògica era incompatible amb un Descartes que mai no va ser un professor i que, per tant, estigué molt més interessat en la recerca que no pas en l'exposició del seu saber. A aquesta peculiaritat professional de Descartes, que sovint els historiadors sempre professors oblidem, cal afegir l'esperança cartesiana d'obrir un espai teòric universal que superava tot allò que es podia entendre com a lògica. La reflexió cartesiana conduïa a una deslegitimació de l'escola, que implicava la de les seves pràctiques i la substitució de la lògica per la geometria.

La darrera sessió, presidida per J. L. Marion, tingué com a primer ponent el professor de la Universitat de Virgínia, Roger Arlew, amb un ponència que tractà la qüestió de *Descartes, les premiers cartésiens et la logique*. Aquesta ponència estudiava la situació de la lògica en els anys posteriors a la mort de Descartes. Per a Arlew, la lògica de Port-Royal no constitueix una excepció, sinó que expressa una preocupació molt estesa en els primers cercles cartesiàns i, en general, en tot el clima intel·lectual no universitari: construir una lògica que acabés d'omplir un buit en el sistema cartesià. La fama de l'obra d'Arnauld i Nicole no ens ha de fer oblidar la significació d'aportacions com la de J. Du Roure, centrat en discussions sobre el caràcter negatiu del sil·logisme, o autors com Bayle o A. Legrand, que entengueren les regles del mètode com la manera natural de pensar. El cartesianisme suposà sobretot el reconeixement d'una necessitat d'ampliació de la lògica amb l'àmbit nou del mètode.

La darrera intervenció de les jornades correspongué al professor Massimiliano Savini de la Universitat de Lecce. El títol de la seva ponència, *Clauberg: l'invention de la logique cartésienne*; un títol prou explícit pel que fa la definició de les seves intencions. Savini analitza l'obra de Clauberg *Defensa cartesiana* de 1652, la qual fou concebuda precisament com a resposta a l'acusació, comuna entre els detractors de Descartes, de la manca d'una lògica en el «sistema» cartesià. La construcció d'aquesta lògica es fa amb dos elements bàsics directament manlevats de l'obra cartesiana: el primer és la definició dels principis generals de la lògica, entre els quals hi són nocions tan típicament cartesianes com la de percepció clara i distinta, la de judici correcte o la invenció de tècniques de conservació de la memòria. La inserció d'aquestes teories en el quadre de la lògica es fa en íntima connexió amb la propedèutica del dubte. El

segon element és la idea de considerar la lògica com una mena de medicina mental; de subratllar el seu caràcter terapèutic. Aquesta part és desenvolupada fins a convergir amb la teoria de l'error cartesiana, tot i que Clauberg en desenvolupa una de més potent, amb arrels a Ciceró i que posa les causes de l'error no només en la infància, com feia Descartes, sinó també en la vida social, cosa que fa pensar també en una influència de Pascal, de qui s'heretaria el retret fet a Descartes de no haver atès la condició real de l'home. En conclusió, per a Savini l'obra de Clauberg és un desplegament necessari de moltes idees implícites a l'obra de Descartes, tot i que, de manera necessària, en molts moments Clauberg vagi molt més enllà del cartesianisme, per exemple, pel que concerneix les dimensions ontològiques de la seva reflexió.